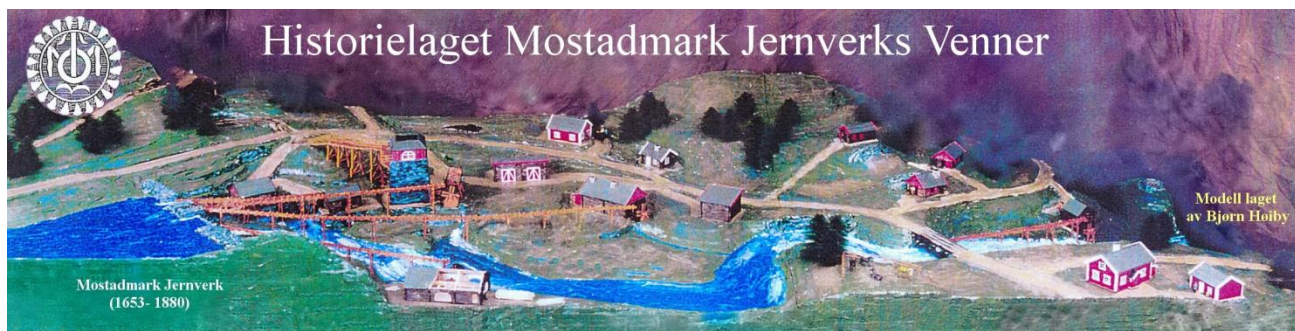

Produksjon og produkter fra Mostadmark Jernverk.

Skrevet for STH's Årbok «Trønderveven» 2016

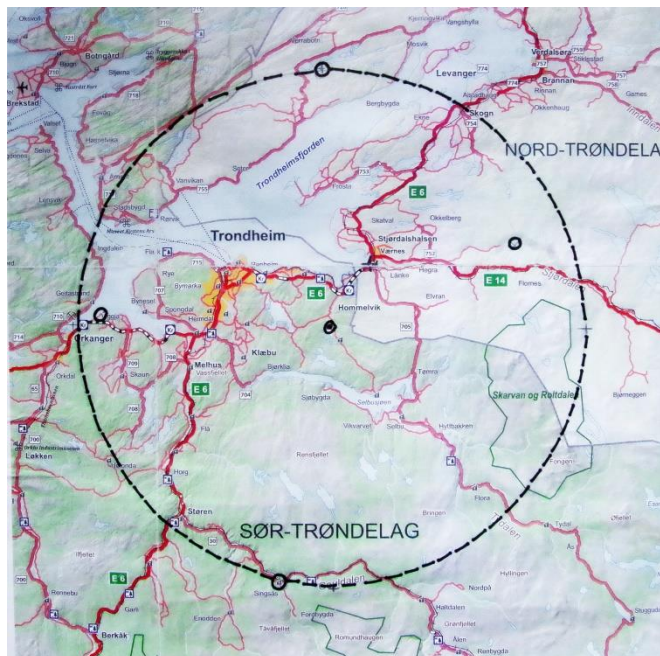
Odd Bjørkli

Produksjon og produkter fra Mostadmark Jernverk.

Mostadmark Jernverk (heretter: MJV) var i drift i tre perioder i tidsrommet 1653 – 1880.

Første periode varte fra 1653 til 1695. Andre periode varte fra 1753 til 1818. Tredje periode varte fra 1822 til 1880.

Ved kongelig privilegiebrev 4. august 1657 fikk MJV enerett for utvinning av jernmalm og trevirke for kullproduksjon begrenset ved en «Cirkumference». Med sentrum ved MJV's masovn og med en radius på 2 norske mil. Denne ble siden utvidet til 4,5 mil, og da utgjorde denne cirkumferensen en sirkel som strakte seg østover til Meråker, sørover til Singsås, vestover til Orkdal og nordover til Skogn.

MJV's Cirkumference i 1672, - Radius er 4,5 mil. Tegnet inn på et moderne kart.

FØRSTE DRIFTSPERIODE: 1653 - 1695

I den første driftsperioden var nok mye av produksjonen jern til militært bruk. Tredveårskrigen var akkurat slutt, men Danmark/Norge aktet ikke av den grunn å ruste ned i nevneverdig grad. Et utslag av dette er det faktum at kong Fredrik den 3. gikk til krig mot Sverige 1. juni 1657. I et eget direktiv ble jernverkene i Norge pålagt å produsere krigsmateriell. En stor del av stangjernproduksjonen ved MJV ble i den første tiden brukt til å sette i stand festningsanleggene ved Trondheim, bl.a. på Munkholmen. Det er skriftlig materiale som sier at «Mostadmarken Jernværk leverte jernstenger, steinhuggerredskaper, haker og støtter» ved det restaureringsarbeidet som pågikk på 1660- og 1670-tallet. I slutten av 1680-årene sørget generalmajor Cicignon for at det ble oppstilt 35 nye tidsmessige kanner på bastionen på Munkholmen. I denne anledning står det i Tvette og Stavseths bok om Munkholmen fra 1946 at: «Mostadmarken Jernverk ble ikke glemt i denne anledning heller, det leverte på bestilling flere tusen kanonkuler av grovere slag»

Andre produkter som åpenbart var for militært bruk, var granater, altså prosjektiler med innlagt kruttladning. Også håndgranater er nevnt i rapporter fra MJV. Det ble ikke støpt kanoner på MJV, men i 1838 vet vi at de gamle kanonene på Munkholmen ble demontert og fraktet til MJV og smeltet om.

Jern for skipsbygging ble det også produsert i denne perioden. Ankere i støpejern og dregger i smijern kjenner vi til ble framstilt i Mostadmark.

Skipsanker. Det er ikke visst at dette er produsert ved MJV. Foto: Ukjent

Produksjonen i Mostadmark var basert på jernmalm man fant i gruver i Mostadmark, Lånke og Selbu. Malmen ble ved hjelp av kull smeltet i en masovn som var bygd nede under Kvernhusfossen ca. 500m nedenfor der elva Homla renner ut av Foldsjøen. Kull ble produsert lokalt ved at skogsvirke ble hogd og brent i miler på en kontrollert måte, slik at man fikk godt kull for masovnen. Det var stort sett svenske «profesjonelle» kull-brennere (køl-sviar på lokal dialekt) som sto for kullmile-brenningen i første driftsperiode.

Kullmile. Den nærmeste er ubrent, mens man i bakgrunnen ser kulldungen fra ei mile som er brent.

Det finnes en oppsummering av verkets produksjon i perioden 11. des. 1658 til 11. sept. 1665. Det ble da produsert 91,1 tonn stangjern, 20,9 tonn støpejern, 7,8 tonn kanonkuler og 0,6 tonn andre slags jernstykker, - til sammen 101,6 tonn. Fordelt gjennomsnittlig over år og måneder, får vi ca. 15 tonn pr. år og ca. 1,25 tonn pr. måned.

I et skriv datert 11. mars 1672 finner vi en spesialbestilling til MJV. Det ble fra stattholder Ulrik Fredrik Gyldenløve bestilt et ammunisjonhus, granater, håndgranater og ulike dimensjoner kanon-kuler. Samlet bestilling for jernprodukter er på 39,9 tonn, og det er oppgitt at det skal betales til MJV et forskuddsbeløp på 2.720 riksdaler.

ANDRE DRIFTSPERIODE: 1753 - 1818

Ved oppstart av andre driftsperiode, hadde man bygd ny masovn ca. 300 lenger opp mot Foldsjøen. Også resten av verket var flyttet opp til sletta nord og vest for den nye masovnen, og det første (nedre) verksområdet ble lagt øde. Mye av steinen fra den gamle masovnen ble gjenbrukt i den nye.

Vi tar her med en samtidig beskrivelse av virksomheten ved MJV. Den Nederlandske antropologen Cornelius de Jong var på reise i Norge, og det 24. reisebrevet i boken: *«REIZEN NAAR DE KAAP DE GOEDE HOOP, IERELAND EN NOORWEGEN IN DE JAREN 1791 TOT 1797»*

er kalt: *«En Tur til Mostadmarken Jernverk i Begyndelsen af April Måned 1797»*. Reisebrevet er oversatt til moderne norsk av Gerridina Bovenhoff, og vi gjengir her et utdrag av dette:

«Jernmalmen blir brent først ved at man legger den på et lag trekull og etterpå dekker den til med enda et lag trekull; denne brenningen varer fire, fem eller seks dager, avhengig av vinden; deretter blir det kastet i en stor, rundmuret masovn, som kanskje er 20 fot høy og like bred; på et antall trapper klatrer man opp til munningen av dette forbausende uhyret, som man kan kalle ovn eller kjele; man spaserer oppå den som på en "solfaterra", og den glødende munningen er som krateret på et ildfjell (Vulkan) i miniatyr. Rundt munningen på denne masovnen og i samme høyde har man bygget adskilte rom, hvori malm, kull og kalkstein ligger; de første to, nemlig malmen og kullene, blir kastet samtidig i glørne gjennom en ikke altfor stor trakt og av og til tilsetter man kalkstein for å fremskynde smeltingen, og denne kalksteinen renner ut sammen med slagget, som en glassaktig substans, som er velkjent fra kobberverk. Denne smeltingen fortsetter dag og natt og dette krever at noen av arbeidsfolkene har sin soveplass her oppe, ved munningen av denne kunstige vulkanen; - forestill Dem heten, som de hele tiden må holde ut. Man regner vanligvis at masovnen kan inneholde og smelte fire Skippund malm samtidig. Når dette er ferdig ringer en liten bjelle.

Ovnene i dette landet består, av firkantete støpte plater, som blir sammenføyd. Hver av disse platene er smykket med en figur som stammer fra formen som de blir støpt i. Før bjella ringer, har man allerede trykket formene ned i sanden, og ikke før har man hørt den ringe og man åpner hullet nedi ovnen eller kjelen og det smeltede jernet renner ut, gjennom den forutbestemte veien i en renne som man har laget i sanden, fyller formene en etter en, og se der er ovnsplatene ferdig, som man regner å få solgt for 10 Riksdaler per Skippund, som er 380 pund her. Det overskytende av det smeltede jernet, som blir igjen etterat formene er fylt, blir kastet på en haug, hvoretter det på ny blir smeltet i ilden. Ved denne andre smeltingen kvitter det seg med all urenheter og ikke før flammen er helt hvit, som er det avgjørende kjennetegn, regner man at det er rensset nok. På det tidspunktet blir varmen straks dempet og det smeltede jernet sprøytet med vann, hvoretter det klumper seg med en gang og størkner hardt nok til at man kan ta det ut av ilden. Ved denne behandlingen regner man vanligvis med et tap på 12 prosent; men kvaliteten på malmen gjør at dette ofte er mer eller mindre. Den glødende klumpen blir nå lagt under en stor hammer, banket hardt, fordelt i fem eller seks stykker, og smidd til stenger; de runde bruker man mest til borejern i gruvene, de flate brukes til alt mulig annet. Man selger dem til 15 Riksdaler per Skippund. Hammerne, blåsebelgen, alt blir satt i bevegelse av fossen, som blir ledet gjennom renner til de plassene hvor den faller på vannhjulene. Fra smia gikk vi til naglebua, hvor man fremstiller store og små spiker, noe som ikke er tungt arbeid og derfor skaffer et antall gutter beskjeftigelse. Dette går nokså raskt fordi så snart stanga ikke er glødende lenger så antar den straks formen av en spiker når den blir brakt under hammeren; så blir den presset gjennom et rundt hull i en jernplate, kappet, hodet blir

smidd, og kastet i en kasse, dette er bare et øyeblikks arbeid. Hammerne for de store spikere blir beveget med vannkraft, de små med håndkraft.»

I denne andre driftsperioden utviklet produksjonen av støpejernsovner seg til å bli et «stort produkt» for MJV. Fram til ca 1750 var det åpne ildsteder som var varmekilden i almuens bolighus. Dette skapte en masse problemer, - også helsemessige - på grunn av all røyken som forsvant ut i oppholdsrommene. Støpejernsovner ble ofte kalt møbelovner, da de i motsetning til gruer og kakkelovner mer framsto som et møbel, og ikke som en del av bygningen.

2-etasjers ovn produsert av MJV i 1792. Motivet på sideplaten blir kalt «Gitret Urne»

I egnede sand-former ble det støpt ovnsplater av råjern tappet direkte fra masovnen. Platene ble montert sammen slik at de utgjorde en ovn med et fyringskammer, og gjerne med et oppbygg av plater, der den varme røyken passerte og varmet opp platene. Vi kjenner til to- og tre-etasje ovner fra MJV. Inne i fyringskammeret var ovnene fôret med ildfaste steiner. Slik unngikk man at platene ble overopphetet og sprakk.

Produksjonen av disse ovnene ga rom for å utvikle en kultur for design og kunstnerisk utforming. MJV var ikke den første bedriften som startet ovsproduksjon, så man kikket nok litt på «konkurrentenes» produkter.

Motivdetaljer som gikk igjen i den første tiden var: «Vase», «Kvinne med våpen», «Same med pulk og rein», «Væpnet kvinne på Kanon», div. «Venusmotiver», «Neptun og «Gitret Urne». Disse motivene var også brukt av andre jernverk i Norge, - man lånte og kopierte hverandres design. En av de store norske designer av støpejernsmotiver var Henrik Bech. Flere av hans motiver ble brukt ved MJV. Et yndet motiv var monogrammer for regjerende konge, og det finnes ovner fra MJV med motiv kalt «Forenede Rigers Våpen» fra perioden etter vi inngikk i union med Sverige. Det er ikke kjent at dette er brukt av andre ovnsprodusenter.

Det er dokumentert et nært samarbeid med Ljusnedals Verk i Härjedalen i Sverige. Det ovnsplatemotivet som har gjort mest for den berømmelse MJV's ovner oppnådde, er motivet med «Same med pulk og rein». Det var belgmaker Jöns Ljungberg ved Ljusnedals Bruk som skar ut treformen til denne ovnsplata, - og som seinere brakte med seg denne til Mostadmark. Disse ovnene ble på folkemunne kalt «Finnovner». Man mener disse ble støpt ved MJV første gang ca. 1790. Flere Finnovner var montert i bygningen «Harmonien» som sto i nordøstre kvadrant av torget i Trondheim. Det var forretningsmannen Hans Ulrich Mølmann, - som også var stor eier (han eide 24 av 64 andeler) i MJV, som oppførte dette bygget. Bygget brant ned til grunnen i januar 1942.

I Arne Nygård-Nilssens bok «Norsk Jernskulptur» er Mostadmark Jernverk oppført med 9 ovnstyper, med registreringsnr. 660 til 668.

Ovnsplate fra såkalt «Finneovn». Motivet er tegnet av Jöns Ljungberg fra Ljusnedal.

Nagler for sammenføyning av treverket i båter og skip (jektsøm) er et produkt MJV leverte. Markedet for MJV var nok primært Trondheimsområdet, men vi kjenner til at jernprodukter er blitt eksportert til andre deler av Norge, samt Sverige. «Trondhjems Adressecontours Efterretninger», - i dag kalt Adresseavisen, - startet sin avisproduksjon i 1767, og en viktig del av avisa helt fra starten, var annonser for produkter som var til salgs i byen. I tidlige årganger finner vi stadig vekk annonsering for MJV.

I 1783 annonseres i Adresseavisen følgende støpejernsprodukter fra MJV:

Bekjendtgjorelse.

De Herrer Directeurer for Mostamarkens Jern-Værk lader herved til enhver's Underretning bekjendtgjøre: At ved bemeldte Værk er at bekomme alle Sorter Støbegods, nemlig: Enkelte Vindovner, store og smaae; Camin=Øvner, Bagste=Hyller og Brand=Fødder, Gruesteens=Plader efter enhver's givne Maal; 2 Etage og 3 Etage Øvner, med Taarn eller Tøp paa, efter enhver's Behag, og af nu bekostede nye Moderne Former. Ligesaa godt og vel smidet Stang=Jern og Bohr=Jern, af hvad tykkelse man det forlanger. Ligeledes Model=Jern, Plov=Jern og andet Smide=Arbejde, som efter enhver's Behag kan leveres for billigste Priser, og ligesaa billige som man nu kan have det Søndtieldske for. Alt ovenstaaende kan bekommes enten nu ved Verket hos Bergskriver Zeyer, eller hos Directeurene i Trondhiem, General Auditeur Collin og Sr. Christian Jølstrup.

Trondhiem den 10de Martii 1783.

I en annonse fra 1784 får vi vite at gruestensplatene og bakstehyllene koster 8 rdl pr skippund (Skpd). 1 Riksdaler (rdl), er vanskelig å vedsette i dagens valuta, men ei vanlig årslønn for en gårdsarbeider var gjerne 10 rdl. Vi kan kanskje da sette 1 rdl til omtrent 30.000 i 2016-verdi. Ett skippund var ca 160 kg . Et regnestykke viser oss da at disse støpejernsproduktene var kostbare, - sammenliknbart med ca. kr. 1.500,- pr. kg. Ei skikkelig bakstehyll veide gjerne minst 5 kg. Priser på div. smijernsprodukter pr. Skpd i samme annonsen er som følger: Spett 16 rdl, borjern 13 rdl, sledestenger 16 rdl, plogjern 18 rdl og belgpipeblad 20 rdl. Ambolter var priset til 5 ort og 8 shilling (1 rdl = 4ort = 96 sh) pr. lispund (ca. 8 kg), - kan da omregnes til omtrent 4000,- 2016-kroner pr. kg. En stor ambolt veier gjerne 50 kg, så prisen for en slik blir da noe så svimlende som 200.000,- kroner. Dette illustrerer at omregninga med ei årslønn i 2016 på 300.000, ikke blir fornuftig for alle slags sammenlikninger.

I avisa «Budstikken»'s utgave 26. oktober 1820 finner man en oversikt over «Produktionen ved De Norske Jernværker i Aarene 1813 – 1817». For «Nordenfieldske Bergmester-Distrikt» er kun «Mostadmarkens Jernværk» oppført. I disse årene synes det å være hovedsakelig «Stangjern» som ble produsert. Kun i 1815 er det rapportert produksjon av «Ruejern» og Støbegods». I 1817 rapporteres ingen produksjon ved MJV. I 1815 rapporteres som følger: 244 Skpd. 4 Lipd. 3 Pd. «Ruejern» (ca. 40 tonn), 64 Skpd. 8 Lipd. 1 Pd. (ca. 11 tonn) «Støbegods» og 53 Skpd. 16 Pd. (ca. 8,5 tonn) «Stangjern». Total produksjon i 5-årsperioden ved MJV utgjør ca. 120 tonn jernprodukter.

Faksimile fra Adresseavisen 12. oktober 1822:

"Jern i Stenger af forskellige Dimentioner, Slædestenger, Ambolter, Drægger, samt 6, 7 og 8 toms, Spiger, alt af Mostadmarkens Jernværks Arbeide, er at faae hos Undertegnede Jenssen & Co, til smiddet Jern-Arbeide af nogen Betydenhed, hvilket nu igjen kan blive forfærdiget ved bemeldte Verk."

Tidlig i andre driftsperiode viste det seg at gruvene i Mostadmark kunne ikke skaffe nok malm til produksjonen ved MJV. Man søkte derfor utenfor cirkumferensen for å finne malm. Sunnmøre, Smøla og Bispøyan på Hitra er steder der vi vet at man brøt jernmalm. Da reiste gruvearbeider fra Mostadmark ut til skjerpene, brøt malm, og fikk den fraktet til sjøen på et egnet sted for lasting på båt. Så ble malmen fraktet med båt til Hommelvik, der den ble losset, og omlastet til hestefrakt videre til MJV. Vi kjenner til at det er blitt fraktet malm både på slede, kjerre og i kløv

Et annet produkt som det ble stor etterspørsel på i slutten av 1700-tallet, var spiker. Spikersmia var gjennom begge de siste driftsperiodene, ei egen avdeling med eget hus ved MJV. Spikerne var laget av firkantet eller rundt stangjern som var produsert i «Storhåmmårsmia». I spikersmia ble de firkantete spikerremnene hamret slik at den ene dimensjonen fikk en trekantet form, - som utgjorde spissen på spikeren. Den andre dimensjonen var omtrent rektangulær. I spikersmia fikk også spikrene hamret et hode i den enden som ikke var spiss. Dimensjoner som ble laget var fra ca. to tommer (5cm) til 16 tommer (40cm). På spesialbestilling kunne nok også større spiker bli levert. De store spikrene var nok brukt som «latmanns-dømlinger» der store tømmerstokker skulle legges oppå hverandre i en lafte-konstruksjon. Det er gjenfunnet slike i tømmerdemninger som ble bygd i elver og bekker i Mostadmark. Dels var disse demningene gjort for å skaffe et magasin med vann for inntak til vasshjulsdrifter (sager, kverner oa), - dels var de laget for å kunne regulere vannføring i elvene der det ble fløtet tømmer.

På grunnlag av brevkopibøker skrevet av verksforvalter (bergskriver) Lars Ulrik Lund d.e går det fram at MJV hadde betydelige leveranser til Marine-etablissementer i Trondheimsområdet på 1830-tallet. Her nevnes bestillinger på ankere, ambolter og krumtapper.

Da den tysk/danske reiseskildringsforfatter/eventyrer Eduardo Romeo Vargas-Bedemar (1768 – 1847) besøkte MJV i 1810 skrev han at skipsankere, skipsringer, båtsøm og spiker inngikk i produkt-sortimentet. Han anslo årsproduksjonen ved MJV til ca. 500-600 skippund råjern, - altså 80-100 tonn.

Spikersmed i arbeid. Strektegning av Kristoffer Kilen

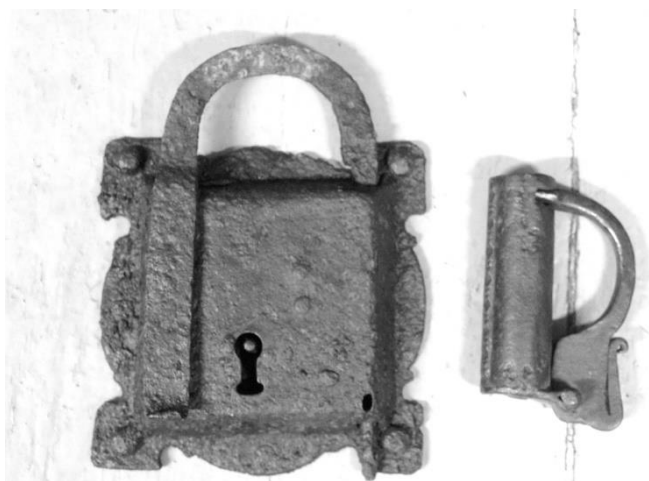
Også jord- og skogbruket trengte jernredskaper. Ved MJV produserte man plogjern, spett, slegger, hakker og grev for jordbruket, og man produserte, tømmeresakser og kjetting-bjønner for skogbruket. Det finnes i dag en mengde jernredskaper rundt om på gårdene i Mostadmark. De som er produsert før 1880, er gjerne smidd i smia ved MJV. Det fantes sikkert også dyktige smeder blant gårdbrukerne, - som smidde sine

redskaper og verktøy sjøl, - men trolig hadde de fått jern-embnene de trengte i form av stangjern i forskjellige dimensjoner fra MJV.

Utvalg redskaper man hr all grunn til å tro er produsert ved MJV

Låser er også blitt smidd ved MJV. Både dørlåser av forskjellige typer, - f.eks. burslåser og «hengelås» finnes rundt om i Mostadmark, - og man antar disse er smidd på Verket.

To låser man antar er smidd ved MJV

TREDJE DRIFTSPERIODE: 1822 - 1880

Det var kun en kortvarig, ca 3-4 år driftsstans mellom andre og tredje aktive periode ved MJV. Produksjonen i første del av tredje periode var stort sett det samme som man gjorde i slutten av den andre.

I tredje driftsperiode fikk MJV mye av malmen man trengte fra Rana i Nordland. Malm fra Grønskal-gruva i Tydal ble også brukt på MJV i denne perioden.

Fortsatt var støpejernsovner et etterspurt produkt. Vi ser at man utover i mot 1850 fikk raffinert støpeformene, slik at detaljer og motiver på ovnene ble mer distinkte. Også spiker ble mer og mer etterspurt. I en rapport fra Spikersmia i 1825 oppgis følgende for de to spikersmedene som da arbeidet i smia:

«Spigersmed Peder Ingebrigtsen smidde i 1825 spiger i dimensjonene: 4'', 5'', 6'', 7'', 8'', 9'' og 10'' desuden Forhudningsspiger, Jæktsøm, Jæktsøm med rør i to dimentioner og Skarvsøm»

«Spigersmed Petter Holm smidde i 1825 spiger i dimensjonene: 3'', 4'', 5'', 6'', 7'', 13'' og 16'' desuden Forhudningsspiger, Jæktsøm og Jæktsøm med rør i to dimentioner»

MJV's sortiment av spikere. Alle disse er funnet på veksområdet til MJV.

I denne perioden fikk MJV stadig bestillinger fra Kvernsteinsdriften i Selbu. Der trengte de masse jernredskaper, og stangjern ble fraktet til Selbu, der dyktige smeder smidde egnede redskaper. Ved flere av kvernsteinsbruddene etablerte man transportbaner der man kunne trille materialer i vagger som gikk på hjul på skinner, - en slags jernbane. I regnskap for 1856 finner man beskrevet: «En jernbane på 110 alens lengde, beregnet på vagger, ble anlagt i Kvittybruddet» Disse skinnene finnes ennå å kunne se, sjøl om de er tildekket og nedgrodd. Skinnene ble smidd i «Storhåmmårmia» ved MJV. Det ble også smidd ferdige redskaper så som bergborer, meisler, ambolter, hakker, hammere og slegger for kvernsteinsdrifta ved MJV.

Vagge-skiner av jern produsert ved MJV i 1856 til Kvittybruddet i Kvernfjellet i Selbu. Foto: Gisle Rø

I en såkalt Amtsberetning fra 1841 («Beretning fra Strinden og Selboe Fogderi til Amtmannen i Søndre Trondhjems Amt») finner vi en del dokumentasjon om virksomheten på MJV.

Ansatte var oppgitt til: «1 Inspecteur (Bestyrer), 1 Regnskabsbetjent og 1 Skovfoged/Kulmodtager» i kolonne for «Funksjonærer» og: «2 Stangjerns-Smede, 2 Stangjerns-Svende, 2 Stangjerns-Drenge, 1 Spiger-Smed, 2

Spiger-Drenge og 12 Arbeidere til forskjelligt Brug . Desuden endeel Arbeidere ved Forsøgs Grube Drift. Formentlig 10 á 15 Mand» under kolonne for «Arbeidere».

I kolonne for «De udbragte Producter» er det listet opp for de fem årene 1836- 1840 delt opp i kategoriene: «Raajern og Støbegods», «Stangjern», «Forædlet Jern som Stenbolter og Ankere» og «Spiger, Søm og Roer». Produksjonsengdene var for hvert år og kategori fortsatt oppgitt i «Skippund, Lispund og Pund», - f.eks: Stangjern i 1840 til: «352 Skpd - 8 Lpd – 12 Pd» Dette blir omregnet ca. 56.200 kg.

I perioden 1836 – 40 ble det ialt produsert:

Ca. 450 tonn «Raajern og Støbegods», - ca. 260 tonn «Stangjern», - ca. 74 tonn «Forædlet Jern som Stenbolter og Ankere» og ca. 64 tonn «Spiger, Søm og Roer». Til sammen ca. 850 tonn jernprodukter.

I neste 5-årsperiode, som ble innberettet til Amtmannen i 1846 oppgis produksjonen ved MJV til:

Ca. 272 tonn «Stangjern og annet», - ca. 63 tonn «Forædlet Jern fra Stangjernshammer», ca. 38 tonn «Forædlet Jern fra Spigerhammer» og ca. 22 tonn «Støbegods fra Cupolovnen». Til sammen ca. 395 tonn jernprodukter i denne perioden. Årsaken til nedgangen er at man i begynnelsen av 1840-åra tok i bruk en ny smelteovn, av Cupolovntypen. Denne kunne også brukes til å smelte om gammelt skrapjern. Denne produksjonen ble ikke umiddelbart noen suksess, og i beretningen 1846 står det skrevet: «Den 14de April 1845 blev al drift indstillet» Driften kom dog i gang igjen i løpet av relativt kort tid. I 1857 hadde man først en brann i cupolovnen, og seinere på året brant også masovnen i stykker. Dette førte til en lengre driftsstans.

Tekstet bilde av modell bygget av Bjørn Høiby på bakgrunn av tegning av MJV laget av L.N.Jenssen i 1856.

I Amtmannsberetningen i 1856, er produksjonen delt i kun to kategorier: «Stangjern» og «Forædlet Jern». Samlet hadde MJV da produsert ca. 250 tonn «Stangjern» og 125 tonn «Forædlet Jern», tilsammen ca. 375 tonn jernprodukter i 5-årsperioden.

Sagbruksvirksomhet var hele tiden siden ca. 1760 en viktig del av MJV's virksomhet. I tillegg til at det ble produsert trematerialer for bruk til drift og vedlikehold av jernverkets anlegg, klarte man også å produsere trelast for salg. I Amtsberetningen 1846 gjengis i tabellform produksjonen for hvert år, samlet for de tre sagbrukene MJV rådde over de siste 5 årene. Produktene var delt i to kategorier:

- 1) «Plank af 7, 8 og 9 Toms Bredde i 2, 2,5 og 3 Toms Tykkelse» og
- 2) «Bord af 7, 8 og 9 Toms bredde i 1 og 1,5 Toms Tykkelse».

For året 1841 angis produksjonen av «Plank» til 710 $\frac{3}{12}$ Tølvter og «Bord» til 470 $\frac{7}{12}$ Tølvter. (1 Tølvter = 12 stk.)

I 1845 var tilsvarende produksjon: 899 $\frac{4}{12}$ Tølvter «Plank» og 837 Tølvter «Bord». Samlet for 5-årsperioden 1841 - 1845 var trelastproduksjonen på 6283 $\frac{3}{12}$ Tølvter, som da er det samme som 75.399 stk. planker og bord.

Bilde av sagbruket på MJV slik det så ut ca. 1920. Foto Ukjent.

I slutten av siste driftsperiode ble sagbruket en alt viktigere del av virksomheten, og saga var i drift mange år etter at jernproduksjonen var nedlagt. Sagbruket ble så flyttet til Hommelvik, og ble der kalt Hommelvik Bruk.

I et lydbånd-intervju Aage Moan gjorde med Olaf Venn (1906 – 1992) på 1980-tallet forteller han litt om både jernverksdrifta og sagbruksdrifta på «Verket». Både oldefaren, bestefaren og faren hadde hatt arbeid for Verket, og fra jernverkstida husket han å ha hørt om to lodd de hadde nede på Verket, og som det var en slags manndomsprøve å løfte på. Loddene veide 18 våg hver (1 våg = 18 kg), altså ca. 324 kg. Olaf fortalte at bestefaren (Ole Andreas Anderssen Venn – i dagligtale: «Ol Ainnersa»- 1841- 1927) løftet disse loddene. *«Og det, veit du, bli vel – en aten våg ti aten kilo, - det bli vel over trihoinner kilo det da»*, fortalte 'n Olaf.

Om sagbruksdrifta fortalte Olaf at dem hadde ei oppgangssag, og at faren hans, (Ole Olsen Venn 1880 – 1960) arbeidet der. Produksjonshastigheten var ikke verre «oppskrudd» fortalte 'n Olaf, - enn at mannskapet rakk å «løyse på buksa» mellom kvar stokken dem saga. Skurlasten som ble produsert ved MJV ble så kjørt til kaia i Hommelvik for utskiping. Denne kjøringa var pliktarbeid for leilendingene som dreiv gårdene som verket eide. På spørsmål om hvor mange som hadde arbeid på saga svarte Olaf: *«Det va itj så liddelig mang, men - det va sånn, - det va en sånn tyve mainn og nå sånt da – det dreid sæ omkreng det.»*

Selv om det norske jern- og stålprodukter hadde høy kvalitet, kom det på 1840-tallet engelsk stål og jern inn på det norske markedet. Kvaliteten var gjennomgående dårligere enn det norske, men dimensjonene var mer presise. Ved begynnelsen av 1870-årene ble det stans ved de fleste norske jernverkene. Hovedårsaken var at trekoltilvirkningen ble for dyr og at ombygging av ovner tilpasset steinkol ikke ble utført. I tillegg valgte de aller fleste norske jernverks-eierne å unnlate å bygge valseverk for å foredle stålproduktene. Sommeren 1872 ble driften ved både masovnen og cupolovnen til MJV lagt ned. Lageret av råjern, - både fra siste smelting og overliggende fra tidligere smeltinger, gjorde det mulig å produsere jern- og stålprodukter i smiene fram til 1880.

Vektenheter:

1 Skippund Skpd var delt i 20 Lispund Lipd og Lispundet var delt i 16 Skålpund kalt pund Pd. 1 Skpd er dermed 320 Pd. 1 Pd er ca. 0,5 kg, så 1 Skpd er ca. 160 kg og 1 Lipd er ca. 8 kg.

1 Våg er basert på et nytt system som ble innført i 1875, og utgjorde 3 Bisperpund, Bpd som er ca. 6 kg. 1 Våg er da ca. 18 kg.

Bilder:

Alle bilder der ikke annet er angitt, er tatt av artikkelforfatteren, Odd Bjørkli

Kilder:

Gisle Rø, 2003 ; «Mostadmark Jernverk 350 år»

Historielaget Mostadmark Jernverks Venners dokumentarkiv

Adresseavisens arkiv

Tvete og Stavseth, 1946; «Munkholmen»

Arne Nygård-Nilssen, 1946, «Norsk Jernskulptur»

Eduardo Romeo Vargas-Bedemar ; «Reisen in den hohen Norden 1810- 1814»

Cornelius de Jong , 1803 ; «Reizen naar de Kaap de goede Hoop, Ierland en Noorwegen in de Jaren 1791 tot 1797»